

ОЛЕКСАНДР МАРКУШ - ПЕДАГОГ, ЖУРНАЛІСТ,
ПИСЬМЕННИК, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

Діяльність Олександра Маркуша припала на той період в історії нашого краю, коли після тисячолітнього соціального і національного гноблення з боку Угорщини, Закарпаття після першої світової війни увійшло до складу Чехословаччини. На фоні утисків, яких зазнало населення краю в Австро-Угорській імперії - умови життя в складі Чехословаччини були значно демократичнішими. На Закарпатті в цей період розпочали масово відкриватися українські школи, в яких вивчалася українська мова і література. В школах та різних культурних осередках організовувалися постановки п'єс українських авторів, налагоджувалися творчі зв'язки з українською літературою. Українська ідея стрімко пробивала собі дорогу в суспільно-політичній думці Закарпаття.

На цій хвилі в нашому краї народилася ціла плеяда вчених, літераторів, політичних діячів, які історично і науково обґрунтовували ідею спільності коренів закарпатців і братів на сході. Українська ідея матеріалізувалася в мистецтві, культурі, літературі, освіті, суспільно-політичному житті завдяки таким діячам, як: А.Волошин, В.Гренджа-Донський, Ю.Боршом - Кум'ятський, І.Рілявський, Ф.Потушняк, О.Маркуш, В.Бирчак, М.Лелекач, І.Панькевич, М.Божук, М.Підгірянка та інші.

Серед цієї когорти до значимості вкладу, який визначав втілення української ідеї на Закарпатті помітно виділяється фігура Олександра Маркуша, який належить до нерядових діячів загально-української культури, літератури та педагогіки. Суспільно-громадська значимість зробленого О.Маркушем заслуговує на особливу повагу коли зауважити, що він народився і виріс в угорській сім'ї, усе навчання долав виключно угорською мовою.

На книжках О.Маркуша, записаних українською мовою, вчилися не одне покоління закарпатців. Він був гуманістом, людиною щедрої душі. Поле його багатогранної діяльності: журналістика, публіцистика, педагогіка, етнографія. Він сам і в співавторстві з іншими написав і видав більше 20 підручників. Серед них - три букварі, кілька граматик української мови, читанки майже для всіх класів народної школи, підручник з географії: «По рідному краю», «Нова Європа», «Далеким

світом» та ряд інших. Упродовж сімнадцяти років редагував журнал «Наш рідний край», в якому друкувалися дитячі твори, твори письменників, казки, історичні та краєзнавчі матеріали. Перший номер цього журналу з'явився в 1922 році. Крім публікацій фольклорних матеріалів, журнал знайомив з творами місцевих авторів, з набутками українського і зарубіжного письменства. Дописувачем журналу міг стати будь-який учень школи. Журнал друкував українською вірші, казки, оповідання, написані українською мовою. Юні вихованці дуже цим пишалися. Все це формувало духовний світ, патріотичні почуття, національну свідомість кількох поколінь земляків.

В 1923 р. журнал нагадував українцям: «Ви ще пам'ятаєте, коли даремно глядали ви школу, котра научала би вас рідним язиком, коли руське слово, руська пісня, руська книжка були поневоленими, висміяними...»[1].

В журнальних статтях вказувалося на зростання на Закарпатті руху народних мас за воз'єднання з Україною після першої світової війни. Правильно оцінювалося рішення Всеукраїнського з'їзду, який відбувся в Хусті 21 січня 1919 року. На запитання сина: «Чи правда, що перший раз в Хусті оторвалися русини от мадярської держави?» - батько дав таку відповідь: «Правда! Перше народне собрание подкарпатських русинів в Хусті 21 января 1919 року ршило, що русини не хотять і надале слугами бути чужих народів, а приклячатися до слов'янської держави» [2].

В журналі друкувалися такі матеріали: «Князь Федір Корятович», «Августин Волошин», «Тарас Шевченко». Розповідаючи про історію міста Ужгорода, автор стверджує, що на цій території ще до приходу угорців жило слов'янське населення, яке на чолі з князем Лаборцем мужньо захищало місто.

Вся діяльність О.Маркуша була підпорядкована звільненню рідного краю з-під тисячолітньої іноземної денационалізації, приєднанню його до праматері України та до європейських національно-визвольних рухів.

В своїх публікаціях Маркуш концептуально стверджував думку про історичну єдність Закарпаття з Великою Україною. Це було виношене ним, науково виврене переконання. В одному з останніх прижиттєвих записів читаємо: «Слід нам перед цілим світом заявити відверто гордо: ми українці, бо родилися від

українських батьків ... Наші прабабки споконвік кровно пов'язані з земляками Волині та Поділля» [3].

На сторінках журналу «Наш рідний край» молодь і доросле населення знайомилося з творами закарпатських письменників, які писали українською мовою. Це Ф.Потушняк, Ю.Борисюк-Кум'ятський, Миколай Божук, М.Грицак, Марійка Підгірянка. Друкувалися і твори українських поетів Т.Шевченка, І.Франка, О.Олеса, М.Вороного, М.Самійленка, Л.Глібова, М.Кошобинського. Таким шляхом О.Маркуш допомагав закарпатцям в усвідомленні свого природного сумління і з'єднати з своїми духовними побратимами.

О.Маркуш залишив нам і немалу спадщину художніх творів. Всього з перевиданнями вийшло вісім книжок. Він є автором п'яти збірок усної народної творчості, переклав на українську мову сім книжок угорських письменників. В характері соціально-побутових картин, що зображені в казках О.Маркуша відслідковується вплив українських народних казок про тварин.

Цікаву сторінку складають зв'язки письменника з Радянською Україною в довоєнний час. В 1930 р. в альманасі «Груні - степам» вміщено твори сімнадцяти, як зазначив упорядник, «сучасних письменників Закарпатської України». Серед них вісім оповідань О.Маркуша. В «Історії української літератури» дана висока оцінка творчості О.Маркуша: «Закоханість у людину, гордість за неї, увага до її роздумів проходить через кращі твори письменника...». Його заслужено названо «визначним майстром художньої прози» [4].

О.Маркуш увійшов в плеяду талановитих людей Закарпаття 20-30 років. Він своєю літературною діяльністю вплинув на широке розкриття творчого обдарування відомих сучасних письменників нашого краю І.Чендея, Ю.Мейгеша, М.Томчанина і багатьох інших.

Чимату спадщину славного земляка складає його освітянська діяльність. Адже в першу чергу він був вчителем-наставником молоді. Творче обличчя педагога-дидакта О.Маркуша було повернуто до народної педагогіки. Все своє свідоме життя присвятив ідеям народознавства, історії рідного краю, знайомив молодь з духовними набутками наших предків, відроджував народні звичаї, традиції та обряди.

Крізь всю його педагогічну спадщину проходить ідея боротьби з політикою денационалізації закарпатських українців. Під його керівництвом освітяни ставлять на сільських спенах

і'єви, ієценієки, концерти. Найбільш популярною була інстанівка і'єси «Наталка Полтавка».

У а період своєї педагогічної діяльності О.Маркуш надрукував 150 статей на педагогічну тематику. Видав, як уже відзначалося, чимало підручників. Всі вони були прописані українською мовою. Наприклад, в підручнику «Живе слово» (Прага, 1931р./ він з гордістю називає Т.Г.Шевченка та І.Франка «нішими» поетами [5].

Молода Карпатська Україна сім підручників О.Маркуша в 1938-1939 роках взяла на озброєння всіх класів народних шкіл краю.

Як інспектор шкіл О.Маркуш багато зробив для того, щоб діти навчалися рідною мовою. Якщо в 1920/21 навчальному році працювали 34 народні школи з 57 вчителями, то в 1937/38 навчальному році в його Тячівському окрузі працювало 38 народних та дві горожанські школи з 371 учителем. В останній навчальний рік Чехословацької республіки в окрузі на українській мові працювало 38 шкіл, на угорській мові - 2 школи, на румунській мові - 2 школи, 10 класів - на німецькій мові, 20 класів - на чеській мові при українських народних школах [6]. В цей період в школах вже працюють вчителями вихідці з Тячівського округу та Закарпаття. А до 1920 року в окрузі працювали в основному приїзди вчителі, які навчання проводили на угорській мові.

Закінчилася педагогічна діяльність О.Маркуша на Тячівщині 16 березня 1939 року в зв'язку з окупацією краю угорськими фашистами. Під час угорсько-фашистської окупації О.Маркуш був репресований, а його бібліотека знищена. Це свідчить про те, яким великим був страх окупантів перед ідеями цієї видатної людини. Однак їхні потуги були марними. Ідеї українства, свободи і демократії глибоко проникли у свідомість наших земляків. Розпочалася нова віха в розвитку краю і цим ми можемо в значній мірі завдячувати світочю нашій духовності і національній свідомості Олександра Маркуша. Різномісна діяльність цієї видатної особистості ще вимагає глибокого вивчення. Та все попереду. А на завершення приводимо текст телеграми, що надійшла на адресу обласної письменницької організації від Президії Спілки письменників України з нагоди святкування 100-річчя з дня народження Олександра Івановича Маркуша: «Шановні колеги, побратими! Від золотоголового Кисва, Голубого Дніпра пересиласмо вітання з нагоди сторіччя визначного майстра української літератури Олександра

Маркуша. Його книги «Юліана», «Марамороські оповідання», «Лист матері», «Світанок Тисі усміхнувся», шкільні підручники, переклади відомі по всій українській землі. Слава Олександр Маркушу - борцеві за кращу долю народу, за незалежність нашої єдиної матері - України. Мушкетик, Дрозд, Кравченко, Мовчан, Лупій, Ринарук, Сердюк, Черногуз»[7].

1. М.28 октябрь - день свободы // Наш рідний край. - 1923. - №2. - С.1.
2. Данилюк Д.Д. Популяризація історії Закарпаття на сторінках журналу «Наш рідний край» // Тези III народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Олександра Маркуша. - Хуст: Просвіта, 1991. - С.13.
3. Поп В.С. Олександр Маркуш з нами // Стежкою до світла / Автор-упорядник І.Губаль. - Ужгород: Закарпаття, 1995. - С.176.
4. Там же. - С.177.
5. Там же - С. 176.
6. Цифра М.М. О.І.Маркуш - шкільний інспектор // Тези III народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Олександра Маркуша. - Хуст: Просвіта, 1991. - С.3.
7. Поп В.С. Олександр Маркуш з нами // Стежкою до світла / Автор-упорядник І.Губаль. - Ужгород: Закарпаття, 1995. - С.178-179.

М.О.Белень, О.М.Белень.

Юристи, політики, меценати

(Брати Юлій і Михайло Брацайко).
Короткі біографічні дані та уривки до портретів записаних зі слів очевидців.

ЮЛІЙ МИХАЙЛОВИЧ БРАЦАЙКО. 1879-1955.

Адвокат. Доктор права. Редактор.
Видавець. Меценат, просвітянин.
Культурний, громадсько-політичний діяч.
Депутат Союму Карпатської України.

Початкову школу здобув у с.Глибоке Ужанського комітату. Вчився у Мараморощ-Сигетській та Ужгородській гімназіях. Закінчив Будапештський університет. Наприкінці 1917 року по містах і селах Закарпаття виникають Народні Ради. Очевидно, вперше у Хусті (2 листопада 1917) проведено сход громадян, на яких виступав Ю.Брацайко з роз'ясненнями політичної обстановки, що склалася після Першої світової війни. До кінця австроугорського панування (1919) Ю.Брацайко працював адвокатом у Хусті та Ужгороді. Цього ж року на Всенародному конгресі з братом Михайлом (21 січня 1919, Хуст) вони стають провідними діячами, які закликають до об'єднання Підкарпаття з незалежною Українською державою. 9 травня 1920 року на установчих зборах товариства "Просвіта" обраний головою. Скликав три Народні Ради у Хусті, але намагання досягти мети про об'єднання з українськими землями були марними, тодішня політична ситуація обмежувала всі кроки до здійснення. Був заступником голови Центральної Народної Ради в Ужгороді, яка в травні 1919 р. закликала до об'єднання з Чехо-Словаччиною. Того ж року став членом Директорату (1919-1920), у якому відповідав за торгівлю. В 1920-1939 р. працював адвокатом в Ужгороді. Приймав активну участь в українофільському русі. В 1920 р. заснував Руську хліборобську партію, а також допомагав організувати Підкарпатський банк. Був головою спілки адвокатів Підкарпатської Русі, головою товариства "Надія", членом Центрального Комітету Народної партії, головою комісії з питань кордонів (листопад, 1938).